

»Devianca na deželi«

Resničnost in polariziranje o »mejnih prestopkih« v eni od predmodernih kmečkih družb

Peter Wiesflecker*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 94:[2-74+343.2](436)"16/18"

Peter Wiesflecker: »Devianca na deželi«. Resničnost in polariziranje o »mejnih prestopkih« v eni od predmodernih kmečkih družb. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 92=57(2021), 4, str. 69–79

Prekrški izrednega pomena v predmoderni kmečki družbi so prikazani na podlagi discipliniranja in kaznovanja ljudi, ki so se pregrešili zoper šesto božjo zapoved v njenem najširšem pomenu v okviru cerkvenih in državnih vedenjskih standardov. Primeri od konca 17. do konca 19. stoletja so predstavljeni za območje Notranje Avstrije, zlasti od regije današnjih dežel Štajerske in Koroške. Hkrati se je treba sklicevati tudi na zgodovinske vire, na podlagi katerih je mogoče analizirati dejansko življenje deviantnih oseb ter razkriti mehanizem kaznovanja in marginalizacije znotraj družbe. Opozoriti je treba tudi na stereotipe, s katerimi so cerkvene in državne oblasti od srednjega veka pa vse tja do 19. stoletja diskreditirale in kaznovale domnevno zloglasna deviantna dejanja kmečkega prebivalstva.

Ključne besede: deviantnost, predmoderna kmečka družba, Štajerska, Koroška, kaznovanje, kazen, marginalizacija, stereotipi.

1.01 Original Scientific Article
UDC 94:[2-74+343.2](436)"16/18"

Peter Wiesflecker: "Deviance in the countryside". Reality and polarization in relation to "transgressions" in a pre-modern agrarian society. Review for History and Ethnography, Maribor 92=57(2021), 4, pp. 69–79

Transgression of an exceptional form in a pre-modern agrarian society will be illustrated based on the disciplining and penalising of violations of the sixth commandment

* Mag. Dr. Peter Wiesflecker, Steiermarkisches Landesarchiv, Karmeliterplatz 3, 8010 Graz, Österreich, peter.wiesflecker@stmk.gv.at

in its widest sense through church and state behaviour standards. Examples from the late 17th to the late 19th century will be presented for Inner Austria, especially for the regions of the today's Estate's Styria and Carinthia. At the same time reference should also be made to historical sources that enable an analysis of deviant person's reality of life, and reveal the mechanism of punishment and marginalisation through society. It will also remind the stereotypes, which church and state authorities had used to describe and scourge the supposed notorious deviances of the rural population from the Middle Ages to the 19th century.

Keywords: deviance, pre-modern agrarian society, Styria, Carinthia, penalising, punishment, marginalisation, stereotyping.

Poleti leta 1662 je neki vzhodnoštajerski kmet, ki se je konfrontiral z očitkom o krvoskrunstvu, na notranjeavstrijsko oblast v Gradcu poslal prošnjo za pomilostitev. Danes bi bil takšen prekršek pravzaprav priznanje težke spolne zlorabe z uporabo avtoritete. V svojo obrambo naj bi poleg pijanosti navedel tudi pastorkino zapeljevanje s »hudičevimi spodbudami in pohotnostmi«. Hkrati se je skliceval na nevednost »revnih in preprostih v divjini živečih kmetov, ki včasih sami ne vedo prav, če naj bi grešili.«¹

Ta obramba nedvomno ni izvirala iz njega, pač pa je bila izdelek nekega graškega odvetnika, ki je lahko uporabil argumente »pijanost, zapeljanost, navivnost in iz tega izhajajočo nevednost.«² Ti argumenti spominjajo na stereotipe, s katerimi so cerkvene in državne avtoritete vse od srednjega veka do segajoče globoko v 19. stoletje opisovale domnevne deviacije podeželskega prebivalstva in bičale predvsem njihovo domnevno notorično pripravljenost, da bi se pregrešili zoper 6. in 9. božjo zapoved.³ Na to stereotipizacijo je večkrat opozoril Hans Peter Duerr v svojem delu »Der Mythos vom Zivilisationsprozess«.⁴ Kako dolgo je bila ta tradicija naracije deviantne seksualnosti zlasti podeželskega prebivalstva, ki je več ali manj prestopalo sleherno moralno normo, bi lahko

¹ Kriminalni primer, ki obsega več detajlov tega dejanja, je bil podrobneje predstavljen v delih graškega gospodarskega, socialnega in pravnega zgodovinarja Helfrieda Valentinitza. Primer k temu: Valentinitz, Helfried: Blutschande, Kindsmord und Sodomie. Eine Familientragödie in der Steiermark im 17. Jahrhundert. V: Steppan, Markus (Hg.): Hexen und Zauberer in der Steiermark (Graz: Leykam 2004), 384–391, stran 388. Akti so v Steiermärkischer Landesarchiv (StLA), Innerösterreichische Regierung.

² Valentinitz, Blutschande, 387.

³ Npr. primer k temu z nadaljnjimi navedbami: Wiesflecker, Peter: Ein trotziges Bauernvolk ...« Aspekte von Macht und Reglementierung von Gewalt in der vormodernen agrarischen Gesellschaft Südkärntens. V: Disputatio philosophica. International journal on philosophy and religion (2016), 31–42, stran 39–41.

⁴ Številne primere izpostavi Duerr v »5. zvezku« dela, Duerr, Peter: Der Mythos vom Zivilisationsprozess Band 5. Die Tatsachen des Lebens (Frankfurt am Main: Suhrkamp 2002).

ilustriral primer neke škofijske ustanove v 50-ih letih 20. stoletja. V učnem pripomočku za predavanje iz moralne teologije v šolskem letu 1956/1957 je mogoče najti za sodomijo (bestialnost) med drugim opozorilo: ogroženo je osebje.⁵

ZAZNAMKI GLEDE PODROČJA RAZISKOVANJA

V tem prispevku se bomo mimogrede dotaknili resničnosti in stereotipizacije »prekoračenja meje« s strani spolne deviance v predmoderni kmečki družbi. Bežno bosta predstavljena discipliniranje in polariziranje z normativnimi pravili cerkvenih in državnih avtoritet. Posledice prekoračenja teh norm oz. pravil bodo prikazane na primerih, ki izhajajo s področja nekdanjih notranjeavstrijskih dednih dežel in poznejših kronovin (kraljevin) in današnjih zveznih dežel Štajerske in Koroške v času do poznega 19. stoletja. Nenazadnje pa s tem opozorimo tudi na stanje zgodovinskih virov. Ti dovoljujejo analizo konkretne življenjske dozdevne resničnosti deviantnih oseb in mehanizme kaznovanja ter marginalizacijo s strani družbe.

Širša predstavitev znanstvenega diskurza na tem mestu seveda ni mogoča. Omejiti se je treba na poudarek najpomembnejše literature o tej tematiki. Pri tem bo fokus poleg tega na tistih bistvenih raziskavah, ki opisujejo deviacije v zgoraj omenjenem geografskem prostoru.⁶ Kronološko je na prvem mestu treba omeniti dela leta 2001 umrlega graškega gospodarskega, socialnega in pravnega zgodovinarja Helfrieda Valentinititscha, ki je v poantirano plakatnem prikazovanju posegal v to problematiko in mu pripada zasluga, da je vedno znova našel nova nahajališča virov.⁷

Nekatere zgodovinarke in zgodovinarji iz šole Valentinititscha so s to tematiko nadaljevali in se odtlej brez jasne zasnove (profilirano) razvijali naprej. To posebej velja za graško zgodovinarico in arhivistko Elke Hammer-Luza in za njena temeljna dela o umorih otrok v Notranji Avstriji ter

⁵ Pettirsch SJ, Franz Xaver: Die Gebote der zweiten Tafel, kot tudi Die Gebote der Kirche in Die Stände der Kirche. Vorlesungen aus Moraltheologie an der phil. theol. Lehranstalt der Diözese Gurk in Klagenfurt, Studienjahr 1956/57 (Typoskript). Za opozorilo na te virove se Theresii Heimerl iskreno zahvaljujem.

⁶ Pregled del Valentinititscha je leta 2004 izdal Markus Steppan v knjigi z najbolj pomembnimi objavami. Primer k temu je tudi seznam znanstvenih del Steppana, »Hexen und Zauberer in der Steiermark«, 413–436.

⁷ Hammer, Elke: »Angst, Not und Schande. Kindsmord in Innerösterreich von 1787 bis 1849« (Dissertation, Graz: 1997). Tiskana verzija razprave je izšla pod naslovom »Kindsmord. Seine Geschichte in Innerösterreich 1787 bis 1849« (Frankfurt am Main u. a.: Lang 1997) (= Europäische Hochschulschriften, Reihe III, 755).

za vse njene raziskave o discipliniranju deviantnih oseb, ki so jih napotili v 18. stoletju v s strani države ustanovljene kaznilnice, kar je za Štajersko nazadnje predstavila v habilitaciji na dunajski univerzi leta 2016.⁸ Njene temeljne raziskave zaokroža vrsta posameznih študij o tematiki deviance in kriminalitete (ne le) podeželskih nižjih stanov.⁹ Poleg Valentinitšcha in Hammer-Luze je treba opozoriti tudi na dela graškega pravnega zgodovinarja in vodjo Kriminalnega muzeja v okviru Karl Franzeve univerze Christiana Bachhiesla.¹⁰

Poti v devianco – popivanje, ples, pretepi

Tako cerkvene kot posvetne norme, in še posebej kazensko pravo, so bile vse do 20. stoletja stisnjene v specifične spolne vzorce pričakovanj.¹¹ Vsaj z vidika pluralistične družbe 21. stoletja so bile meje dovoljenega tesno začrtane in proti ustaljenim normam je bilo na področju seksualnosti ukrepanje restriktivno.

⁸ Hammer-Luza, Elke: »Ich wolt lieber sterben, als in diesem Haus bleiben.« Zucht -, Arbeits - und Arresthäuser in Graz vom 18. Jahrhundert bis zur Revolution 1848 (Habilitation Wien: 2016).

⁹ Kot primerjavo za njena dela naj tu navedemo: »Weil ich in meiner Verzweiflung nirgends hin wußte ...«. Grazer Kindsmörderinnen im ausgehenden 18. und 19. Jahrhundert. V Historisches Jahrbuch der Stadt Graz 26 (1996), 127-155. Skandal im Schulhaus. Die Leutschacher Bürgerstochter Theresia Nepel (geb. 1800) als Kindsmörderin, v: Ebert, Kurt (Hg.): Festschrift zum 80. Geburtstag von Hermann Baltl (Wien: Verlag Österreich 1998), 155-164. Trügerische ländliche Idylle. Kindsmord im Raum Hartberg im 18. und 19. Jahrhundert. V Steinpeisser. Zeitschrift des Historischen Vereins Hartberg 17 (2010), 18-28. »Am Heiligen Christabend sey sie von Geburtswehen befallen worden ...«. Die Kindsmörderin Magdalena Grabner (1792-1822) iz Wenigzella. V: Hammer-Luza, Elke/Schöggel - Ernst, Elisabeth (Hgg.): Lebensbilder steirischer Frauen 1650-1850) Graz: Leykam 2017) 297-310. (= Forschungen zur geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 82). Nazadnje povzeto v: »Weil es schon der dritte Fall gewesen sey.« Das Delikt des Kindsmordes und Deviante geschlechtliche Praktiken und deren Verfolgung vom 14. Bis zum 19. Jahrhundert. Beiträge zur Rechtsgeschichte Praktiken und deren Verfolgung vom 14. Bis zum 19. Jahrhundert. Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs 9/1 (2019), 207-226.

¹⁰ Njegove objave o zgodovini kriminalitete na Štajerskem najdemo na: https://online.uni-graz.at/kfu_online/wbForschungsportal.cbShowPortal?pFpFospNr=&pOrgNr=&pPersonNr=57538&pMode=E&pLevel=PERS&pCallType=PUB.

¹¹ Brunner, Andrea »Geschlechtsspezifische Delikte und die Entwicklung des Strafrechts vom 19. Jahrhundert bis heute« (diplomsko delo, Graz: 2011), 65.

O prizadevanjih cerkve, da bi ne le skrbela za vernike in njihove duše, ampak, da bi jih tudi vodila in nadzorovala njihovo delovanje v skladu z normami ter jih v primeru kršitev disciplinirala, na tem mestu ni potrebno podrobno razlagati. Nadzorovanje, discipliniranje in kaznovanje s strani države ni temeljilo le na verskih in/ali v naravnem pravu utemeljenih moralnih normah in na avtoritativno odrejenem pravnem redu, ki je bil zlasti od 18. stoletja s kodifikacijami znatno diferenciran, ampak je bilo tudi okrepljeno s pravico in razumevanjem države tako imenovanega prosvetljenega absolutizma, da bi dvignili narodnogospodarsko zmogljivostjo njihovih podložnikov oziroma odpravili ovire.¹²

V ozadju tega je tudi redukcija številnih cerkvenih praznikov v času Marije Terezije in Jožefa II., kot tudi omejitve in dokončna prepoved romanj. Od krajevnih duhovnikov je država zahtevala, da spremljajo in opominjajo spoštovanje uradnih predpisov. Zmanjšali so število t. i. kmečkih praznikov, ki so bili na podeželju pogosto združeni s kratkimi romanji in so na določen način predstavljali dela prosti čas podeželskega prebivalstva, še posebej služabnikov.¹³ Dokler je na ta »dan« prebivalstvo v nekoliko številčnejšem obsegu, kot je pisalo v poročilih, prihajalo k službi božji, duhovščina ni imela pripomb. Celo vseč jim je bilo, če so zajezili pretirana družabna srečanja, predvsem ples in obiskovanje gostiln.¹⁴ Za skrbnike duš so bili v njihovih očeh prav obiski gostiln, plesne prireditve in večerna srečanja v zasebnih hišah, kjer se je pilo, pelo in plesalo, prvi koraki v nepravo smer. Nočna srečanja, pijanost, pretepi naj bi bile razvade v fari, je ordinariatu¹⁵ pisal dušni pastir iz Šmohorja v Ziljski dolini (Hermagor) leta 1868. 20 let pred tem je dušni pastir neke sosednje fare obsojal zlasti strast do plesa svojih župnih otrok, in težnjo, da poteka ples čez polnoč, kot največjo nečednost.¹⁶ Eden njegovih duhovnih sosedov je v 1840-em letu svojemu predstojniku v celovski rezidenci prigovarjal, da naj vztrajajo pri tem, da glede sle po plesu, fantovskih pretepih in njihovem

¹² Wiesflecker, Bauernvolk, 34–35. Exemplarisch dargestellt bei: Wiesflecker, Peter »Feistritz an der Gail. Ein Dorf im Schnittpunkt dreier kulturen« (Klagenfurt: Eigenverlag der Gemeinde Feistritz an der Gail 2003), 115–116 bzw. ders.: Arbeiten und Beten – Facetten des Alltags. Kriber, Klaus (Hg.) »Mörtl«, Franz/Wiesflecker, Peter »Spuren alter Volkskultur im Raum Egg« (Klagenfurt – Hermagor: Hermagoras/Mohorjeva 2016), 38–41.

¹³ O kulturi praznovanja v agrarni družbi glej: Wiesflecker, »Tanzen und singen – Feiertag und Festkultur«, v Kriber, »Spuren alter Volkskultur«, 43–55.

¹⁴ Archiv der Diözese Gurk (ADG), »Alte Pfarrakten Feistritz an der Gail«, »Visitationsberichte des 19. Jahrhunderts«.

¹⁵ ADG, »Alte Pfarrakten Egg«, K. 1, Synodalrelation 1868.

¹⁶ ADG, »Alte Pfarrakten Mellweg«, K. 1, Synodalrelation 1847.

nagnjenju po alkoholu, duhovniku ne bi ostal noben drug izhod, kot da o taki nesreči joka, vendar pa je istočasno pristal, da naj bi tisti duhovniki, ki bi se zmerno udeleževali družbe s svojimi verniki, uživali neenako visok ugled, kot oni, ki so vsekakor vztrajali na preveliki moralni strogosti, kajti duhovnik, ki bi bil proti plesu naj bi hitro veljal za čudaka.¹⁷

Duhovščina je glede ukrepov proti domnevnim ali dejanskim deviacijam svojih faranov pri državnih organih, vsaj v 19. stoletju, naletela na gluha ušesa. Leta 1818 so se duhovniki okoli Šmohorja obrnili na okrajno glavarstvo in zahtevali ostre ukrepe zoper ekscesne plesne prireditve. Gotovo je dokazano, da plesi pri neizobraženem ljudstvu prehajajo vedno v pijančevanje, pretepanje in druga nezaslišana dejanja, pri čemer je celo miroljubno prebivalstvo v kraju moteno v svojem miru zaradi divjega hrupa pijanih moških vse do belega dne. Takšni fantje, ki so rogovili celo noč, tudi naslednjega dne niso zmožni opravljati svojega dela, ker so še na pol pijani in zato svojim delodajalcem protipravno jemljejo zaslužek in hrano. Nagovorjena okrajna gosposka je na to reagirala strogo in sporočila, da naj bi se zavedala svojih pravic.¹⁸

Večerna ali nočna druženja fantov niso imela izključnega namena, da bi obiskali dekliške sobe, ampak so bila priložnostna srečanja, pri katerih so peli. Tudi alkohol pri tem ni igral takšne vloge, o kateri bi s prezgodnjimi zaključki na podlagi virov smeli sklepati, kajti vino je bilo drago in redko in so ga uživali le ob posebnih prilikah. Pretepi moških na proščanjih so bili pogosto le merjenje moči in označevanje meja med posameznimi vaškimi skupnostmi. Ob tem je bila skupna izvedba običajev, ki je posledično pomenila vključitev v vaško skupnost in je skupno doživljanje vodilo do vsesplošnega pretepa, kar je morda celo utrjevalo identiteto.

V zapisniku vizitacije v Ziljski dolini in Lesachtalu je krški knez škof kardinal Salm celo zapisal, da so se proščanja v tem delu dežele dogajala vsakot tedensko in se po pravilu končala s pretepom.¹⁹

Nečistost – fornikatio

Prestopki proti šesti ali celo proti deveti božji zapovedi so bili dolgo časa kaznovani z vrsto kazni. Poleg cerkvenih sramotilnih in spokorniških kazni, ki

¹⁷ ADG, »Alte Pfarrakten Göriach«, K. 1, Synodalrelation der 1830er – bzw. Frühen 1840er – Jahre bzw. Fragebogen im Vorfeld der Visitation 1838.

¹⁸ ADG, »Alte Pfarrakten Egg« K. 1.

¹⁹ Glej Klemun, Marianne/Tropper, Peter: »Die Reise selbst hat ihre Eigenheiten ...«, »Der Bericht über die Visitation des Kardinals Salm in das Gail- und Lesachtal«, 1817 (Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten: 2011).

so zadele prizadete, so prekrški spadali tudi pod disciplinsko oblast posvetnih avtoritet, ki so izrekale največ denarne kazni, pri ponovljenem očitaniu o razuzdanem življenju so bile lahko izrečene tudi zaporne in delovne kaznilniške kazni.²⁰

Posamezne deželne sodne uredbe, katerih območje je bilo omejeno na posamezno zemljiško gospostvo in so urejale tako civilno kot kazensko pravo, so vsebovale decidirana vprašanja o spolni morali in prestopke zoper njo.

Vsakemu zemljiškemu gospodu je bilo naročeno, da strogo pazi, da nobeden od podložnikov in služabnikov v njegovi hiši naj ne bi živel skupaj v nečistem in nečastnem življenju,²¹ da v svoji hiši niso trpeli nobenega moškega (hlapca ali fanta), niso mu smeli dati dela ali ga celo zaposliti, kjer bi se družil s *samskimi babnicami* in bi torej v smislu šeste zapovedi lahko imel nedovoljene odnose z ženskim spolom.²² Isto je veljalo za ženske, ki so imele nedovoljene spolne stike z moškimi, samskimi fanti in hlapci. Če se je za takšne stike v 18. stoletju zvedelo, so morali plačati, tako gospodar kot hlapec, dekla in fant vsak po pet goldinarjev kazni,²³ kar je bila takrat vrednost dobrega teleta.

Prestopki zoper šesto zapoved so bili posebej očitni pri nezakonskem materinstvu. Leta 1776 je deželno knežji patent predvideval v primeru prve nezakonske materinskosti tri do osem dnevno zaporno kazen, pri ponovitvi je bila predvidena telesna kazen in pri tretjem otroku lahko tudi zaporna kazen.²⁴ V času Jožefa II. (heteroseksualni) spolni odnosi neporočenih oseb ne predstavljajo kršitev po kazenskem zakoniku, ampak le policijski prestopki. Kazenski zakonik njegove matere je pri nečistovanju predvideval, da je bil to navadni prestopki kaznovan z denarno ali zaporno kaznijo, od tretjega nezakonskega poroda pa je bila materi zagrožena telesna kazen in izgon iz dežele.²⁵

Tozadevno je vaški red gospodarju naložil obvezo, da je moral strogo paziti na svoje služabnike. Skrbeti je moral, da so bila hišna vrata ponoči zaprta,

²⁰ Glej »Den Überblick bei Brunner, Geschlechtsspezifische Delikte«, 51–64.

²¹ Gerichts-, Weide- und Waldordnungen »der Herrschaft Straßfried« (17. in 18. stoletje) in: Steirische und Kärnthnerische Taidinge. Hrsg. v Ferdinand Bischoff und Anton Schönbach (Wien: Braumüller 1881), 435–446, tu 442.

²² Gerichts-, Weide- und Waldordnungen »Der Herrschaft Straßfried« in »Bischoff, Taidinge«, 442.

²³ Gerichts-, Weide- und Waldordnungen »Der Herrschaft Straßfried« in »Bischoff - Taidinge«, 442–443.

²⁴ Patent vom 16. August 1776.

²⁵ Hammer-Luza »Kinds-mord und Motive«.

skrbeti za ločitev med spoloma, s čimer bi se naj onemogočali sleherni nedovoljeni kontakti.²⁶

Da je bila prav tukaj siva cona velika in da so se zlorabliale razmerja avtoritete vse do velikih samovolj, ni treba posebej navajati. Zoperstaviti se temu je bilo težko. Sicer so že posamezni deželnosodni redi urejali procedure, če se je zgodil kakšen spolni prestopok – ženska je najbližjim sporočila z glasnim kričanjem in z razkuštranimi lasmi,²⁷ vendar je bila prijava največkrat zaman in se je neredko končala z očitkom, da naj bi ženska spodbujala (domnevnega) storilca. Viri, ki poročajo o poseganju zemljiških gospodov proti služabnikom, predstavljajo izjeme kot npr. iz leta 1877 v nekem koroškem občinskem uradu narejenem zapisniku o spolnem prestopku nekega zemljiškega gospoda zoper deklo, kar je bilo vsekakor javno šele, ko je dekla zapustila svoje delovno mesto in je delodajalec mislil nastopiti zoper rešitev delovne obveznosti.

»Vzrok mojega nastopa je naslednji: znano je, da je žena gospoda O. ljubosumna ženska in je bila ljubosumna že na nekaj dekel. Zdaj pa je tudi meni večkrat podobno očitala in ko mi je bilo nekega dne že nadležno, sem nekega dne rekla ženi, da se v spolne odnose nikoli nisem spuščala in se tudi nikoli ne bi in sem ji povedala za nezgodo. Ko sem nekega dne delala z gospodom O pod kozolcem, mi je kazal izjemno prijazno lice in me nenadoma prijel z obema rokama in me hotel vreči na tla, da bi spolno meseno občevala, da bi me tako rekoč posilil. Ker sem se temu z vso silo uprla, sem se ga po dolgotrajnem sem in tja končno osvobodila in zbežala. Ta primer je sveta resnica in kljub temu nisem takoj zapustila službe. Končni vzrok mojega izstopa iz službe je, ker me je moj gospodar pretepel in oklufotal, oklufotal tako, da me je še nekaj dni bolela glava.«²⁸ Izid postopka ni znan.

Terezijanski zakonik iz leta 1768 (*Constitutio Criminalis Theresiana*) je delikt posilstva uvrstil med delikte zoper npravstvenost, toda zahteval je podobno kot *Constitutio Criminalis Carolina* Karla V., da naj bi bila žrtev

²⁶ Podroben prikaz o tozadevnih državnih odločbah daje Meyer Therese: »Dienstboten in Oberkärnten« (Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs 1993). O zaznavah služabnikov cerkvenih avtoritet glej Wiesflecker, Peter: »Hohenthurn, Geschichte eines Lebensraumes und seiner Menschen« (Klagenfurt: Heyn 2009), 278–279 in ADG, »Alte Pfarrakten Göriach (Gorje), K. 1, Synodalrelationen bzw. Fragebögen im Vorfeld der Visitationen von 1817 und 1838.«

²⁷ Primerjaj sklepe gospodstva Wasserleonburg (Čaški grad) za čas od leta cca 1565 do do 1581 v Bischoff, Taidinge, 426–434, tukaj 428.

²⁸ Archiv Wiesflecker – Schnabl (Achomitz - Zabranec), »Mappe Familie Oberegger«, H. 1. (Johann Oberegger), Niedeschrift vom 17. August 1877.

»spolno neoporečna«. ²⁹ Povzročitelj pa je bil obsojen na smrt z obglavljenjem. Če pa je bila možnost pomilostitve npr. poskus posilstva ali prošnja žrtve, da se povzročitelj obvaruje smrti, je bil storilec kaznovan z zaporom ali izgonom iz dežele. ³⁰ Jožefinski kazenski zakonik iz leta 1787 ni v posilstvu videl moralnega prekrška, pač pa prestopek zoper svobodo in čast in ni več zahteval oporečnosti žrtve. ³¹ Za kazen je bila namenjena težka ječa, javno delo in splošno razkritje storilca. ³² Kazenski zakon iz leta 1803 je predvidel težko ječo od pet do deset let, pri predložitvi oteževalnih kazenskih okoliščin (zdravstvene poškodbe ali smrt žrtve) pa je bilo možno povečanje kazni do dvajset let. Če se je ta določba, kot tiste iz prejšnjih kodifikacij, nanašala na ženske žrtve, neodvisno od tega, kakšna je kot ženska bila, kot je zapisal komentator, ³³ je ta zakon predvideval kaznivo dejanje oskrunitve osebe mlajše od 14 let. ³⁴

Kazenski zakon iz 1852. leta je posilstvo definiral kot dvodelni delikt: skrunitev in zlorabo pri zunaj zakonskem spolnem aktu. Pri tem je za dovršitev zločina moralo priti do spolnega občevanja. Pri osebah mlajših od 14 let je zadoščala spolna zloraba kot dejansko stanje. ³⁵ V judikaturi po 1880 se je dejansko stanje dodatno izdiferenciralo in zaščita žrtve se je še povečala.

Prosvetljena država 18. stoletja je v deliktu videla tudi škodovanje gospodarstvu. Zahteva po uporabnosti, ki je prežemala vsa življenjska področja v vsej epohi, je razvidna tudi v judifikacijah časa kot obrobna zadeva, tako je navedeno v komentarju v Jožefinskemu zakoniku iz leta 1787 o dejanskem stanju posilstva: storilec naj se ne bi le pregrešil nad (žensko) žrtvijo, oropal jo je spoštovanja someščanov, morda ji je zadal bolečine in zoper volje dolžnost matere. V oziru na prebivalstvo naj bi se bilo bati velike škode za državo. Kajti tudi če omadeževano dekline ne pride v naročje pregrehe in nato za prebivalstvo nič ne dela, je vendarle upanje, da bi našla moža, največkrat izgubljeno, čeprav je čista in živi krepostno naprej. Vendar pa je država od časa Jožefa II. videla v spolni nepoškodovanosti osnovno pravico ženske, tudi za tiste, ki so v javni

²⁹ Brunner, *Geschlechtsspezifische Delikte*, 8.

³⁰ Brunner, *Geschlechtsspezifische Delikte*, 9.

³¹ Brunner, *Geschlechtsspezifische Delikte*, 9. Reiter, Ilse »Zur Geschichte des Vergewaltigungsdelikts unter Berücksichtigung der österreichischen Rechtsentwicklung«, Künzel, Christine (Hg.) »Unzucht – Notzucht – Vergewaltigung. Definition und Deutungen sexueller Gewalt von der Aufklärung bis heute« (Frankfurt – New York: Campus Verlag 2003), 48.

³² *Josephinisches Strafgesetzbuch (1787)*, § 141.

³³ Npr.: Egger, Franz von »Kurze Erklärung des zweiten Theils des Österreichischen Gesetzes über Verbrechen und schwere Polizey – Uebertretungen, Bd. 1« (Wien - Trieste: 1816), §110 u. 135.

³⁴ Brunner, *Geschlechtsspezifische Delikte*, 11.

³⁵ Brunner, *Geschlechtsspezifische Delikte*, 12–14.

zaznavi veljale za »liederliches Weibesbild«. ³⁶ V znanstvenih krogih tega časa se je še vedno diskutiralo ali ženske iz podeželskega okolja, še posebej iz nižjih kmečki slojev, sploh lahko izgubijo »čast«. ³⁷

Konkretna življenjska resničnost je izgledala drugače. Raziskave o smrti otrok v Notranji Avstriji kažejo, da je marginaliziranje nezakonskih mater s cerkvenimi kaznimi segalo pozno v 18. stoletje. ³⁸ Leta 1779 je bilo duhovnikom prepovedano, da bi istočasno izvajali cerkvene kazni brez vednosti deželnih uradov. Jožef II. je leta 1784 odločil, da se pri krstu otročnic ne sme delati razlike med zakonskim in nezakonskim materinstvom. ³⁹ V prvi tretjini 19. stoletja je bila s strani državnih uradnikov monirana stroga gorečnost duhovščine zoper padla dekleta. ⁴⁰ Istočasno pa vendar najdemo tudi nasprotno primere duhovščine, ki so ji bile jasne spremljajoče okoliščine pred – ali nezakonskih otročnic in, ki so znali z dobrim uvidom v dejansko stanje ocenjevati položaj kot recimo koroški duhovnik leta 1800, ki je v letnem poročilu o moralnosti svojih župnih otrok zabeležil, da za že tretji nezakonski porod neke ženske ni bil vzrok v pomanjkanju morale, pač pa v zavračanju njenih kmečkih staršev do zakona s premalo premožnim očetom otroka. ⁴¹

V sodobnem ocenjevanju in kaznovanju nezakonskih mater (in s tem povezanimi predzakonskimi spolnimi stiki), so bile v Notranji Avstriji velike razlike. V Zgornji Štajerski in na Koroškem so bila nezakonska materinstva manj problematična kot v tako imenovani Spodnji Štajerski ali Kranjski, kjer je bil nivo nelegitimnosti nižji, nasprotno pa primeri umora otroka znatno višji kot v drugih delih dežele. ⁴²

Prevedel: Franc Rozman

³⁶ Sonnleithner, Franz »Anmerkungen zum neuen Josephinischen Strafgesetz« (Wien: 1787), 287, citat po Brunner »Geschlechtsspezifische Delikte«, 10.

³⁷ Npr.: Hammer-Luza »Kindsmord und Motive«, kot prikaz stanja znanstvenega dognanja na tem področju.

³⁸ Primer o tem pri Hammer-Luza »Kindsmord und Motive«.

³⁹ Innerösterreichische Gubernialverordnung vom 21. Oktober 1784.

⁴⁰ Viri o tem pri Hammer-Luza »Kindsmord und Motive«.

⁴¹ ADG, »Alte Pfarrakten Feistritz/Gail, k. 1., Synodalrelation 1800/1801«.

⁴² Hammer-Luza »Kindsmord und Motive«, npr. kot njen prispevek o smrti otrok na (zgodovinsko gledano) Spodnjem Štajerskem: »Detomor v mariborskem in celjskem okrožju v 18. in 19. stoletju« / »Kindsmord im Marburger und Cillier Kreis im 18. und 19. Jahrhundert«. In v »Časopis za zgodovino in narodopisje« / »Review for History and Ethnography«, 45/4 (2009), 60–78.

**“DEVIANCE IN THE COUNTRYSIDE”. REALITY AND
POLARIZATION IN RELATION TO “TRANSGRESSIONS”
IN A PRE-MODERN AGRARIAN SOCIETY**

Summary

The perception of “sexual deviance in the countryside” is characterized by stereotypes. A look at the historical sources reveals a completely different and, above all, a differentiated picture. The disciplining of so-called deviant behaviour by the state and the church can be ascertained, as can the economic constraints that prevented marriages. Until 1848, for example, marriages were subject to the consent of the manorial lords, and thereafter to that of the political administrative authorities. Consequently, alleged or authoritatively established deviance was rarely an expression of a “dissolute” lifestyle. Rather, it was an expression of a rigid system whose social and economic framework gave only a few people the opportunity to live a life of their own design.

**„DEVIANZ AUF DEM LANDE“. REALITÄT UND POLARISIERUNG
IN BEZUG AUF „VERSTÖSSE“ IN EINER VORMODERNEN
LANDWIRTSCHAFTLICHEN GESELLSCHAFT**

Zusammenfassung

Die Wahrnehmung von „sexueller Devianz auf dem Lande“ ist durch Stereotype geprägt. Ein Blick in die historischen Quellen zeigt ein gänzlich anderes und vor allem ein differenziertes Bild. Die Disziplinierung sog. devianten Verhaltens durch Staat und Kirche ist ebenso zu konstatieren wie die wirtschaftlichen Zwänge, die Eheschließungen verhinderten. Bis 1848 war etwa eine Eheschließung an die Zustimmung der Grundherrschaft gebunden, danach an die der politischen Verwaltungsbehörden. Behauptete oder autoritativ festgestellte Devianz war daher nur selten Ausdruck eines „liederlichen“, Lebenswandels, sondern vielmehr eines rigiden Systems, dessen sozialer und wirtschaftlichen Rahmen nur wenigen die Möglichkeit gab, ein Leben nach eigenem Entwurf zu leben.